

УДК 338.24.01

Авраменко Т.П.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки підприємства імені професора І.Н. Романенка
Національного університету біоресурсів і природокористування України**ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ, КОНТРОЛІНГ І АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ****SOLVENCY, CONTROLLING AND CRISIS MANAGEMENT ACTIVITIES
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

Стаття містить відомості про поняття платоспроможності й ліквідності підприємства. Проаналізовано низку чинників, які впливають на загальний стан підприємства. Досліджено систему контролінгу та його принципи в аграрних підприємствах. Проаналізовано позитивну тенденцію збільшення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: платоспроможність, ліквідність, кредитоспроможність, система контролінгу, продукція, підприємства.

АННОТАЦИЯ

Статья содержит данные о понятии платежеспособности и ликвидности предприятия. Проанализирован ряд факторов, которые влияют на общее состояние предприятия. Исследована система контролинга и его принципы в аграрных предприятиях. Проанализирована позитивная тенденция увеличением эффективности производства сельскохозяйственной продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: платежеспособность, ликвидность, кредитоспособность, система контролинга, продукция, предприятия.

ANNOTATION

The article contains information about the concept of solvency and liquidity of enterprise. The row of factors is analysed which influence the general state of enterprise. The author investigated a system of controlling and its principles in agrarian enterprises. A positive tendency of the increase of efficiency of production of agricultural goods in agricultural enterprises is analysed.

Keywords: solvency, liquidity, controlling system, products, enterprises.

Постановка проблеми. З переходом економіки до ринкових відносин підвищується самостійність підприємств, їх економічна і юридична відповідальність. Різко зростає значення фінансової стійкості й платоспроможності суб'єктів господарювання. Усе це значно збільшує роль аналізу їхнього фінансового стану: наявності, розміщення та використання коштів.

Під впливом фінансових криз, нестабільності в політиці й економіці знижуються темпи зростання обсягів виробництва, скорочуються види діяльності, сповільнюються і припиняються інвестиційні процеси. Підприємства не здатні підтримувати рівень розвитку, досягнутий за порівняно стабільної ситуації на ринках товарів, фінансових послуг. У кризовий період основним завданням для будь-якого підприємства є адаптація до нових, досить складних і жорстких умов господарювання. Необхідною умовою подальшого функціонування підприємства в означеному середовищі є підтримання платоспроможності як здатності виконувати

свої зобов'язання в повному обсязі в установленний термін.

Платоспроможність містить у собі всю ту основу, що може забезпечити підприємству ефективне й безперебійне функціонування та здійснення господарської діяльності. Платоспроможність є свідченням фінансової стійкості, фінансової безпеки, незалежності (автономії) й рентабельності, тобто платоспроможність є основою ефективного функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему платоспроможності підприємства досліджували у своїх працях зарубіжні науковці та практики: М.С. Абрютіна, М.І. Баканов, І.Т. Балабанов, А.В. Грачов, Е.І. Уткін.

Серед вітчизняних авторів, праці яких присвячені теоретичним і методичним засадам платоспроможності підприємства, варто назвати М.Д. Білика, І.О. Бланка, В.З. Бурчевського, Ф.Ф. Бутинця, М.І. Горбатока, В.І. Іваненка, Л.О. Лігоненка, Є.В. Мниха, В.М. Опаріна, О.О. Терещенка.

Сутність платоспроможності підприємства розглядали такі науковці: І.М. Бойчик, Ю.В. Бондарчук, В.І. Кошкіна, І.В. Кривов'язюк, М.І. Камлик, І.Д. Лазарішина, В.П. Шило, А.Д. Шеремет. Ця проблема для сучасних підприємств на сьогодні дуже актуальна, істотна й важлива.

Мета статті. Метою роботи є визначення власне поняття платоспроможності підприємства та контролю фінансової ситуації на підприємстві з метою запобігання кризовим явищам.

Виклад основного матеріалу. Характеристикою розвитку економіки будь-якої держави є стан її фінансової системи. Особливою ланкою фінансів є фінанси підприємств, адже саме в цій сфері виробляється валовий національний продукт, який характеризує рівень життя населення. Для адекватного оцінювання потужності національних підприємств потрібно насамперед провести оцінювання їхнього фінансового стану.

Фінансовий стан підприємства – це економічна категорія, яка відображає стан капіталу в процесі його кругообігу [1, с. 257].

Під фінансовим станом підприємства розуміють ступінь забезпеченості підприємства

необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями [1, с. 258].

У процесі постачальницької, виробничої, фінансової діяльності відбувається безперервний процес кругообігу капіталу, змінюються структура засобів і джерел їх формування, наявність і потреба у фінансових ресурсах і, як наслідок, зміна фінансового стану підприємства, зовнішнім виявом чого є платоспроможність.

Здатність підприємства своєчасно проводити платежі, фінансувати свою діяльність на розширеній основі, переносити непередбачені потрясіння й підтримувати свою платоспроможність свідчить про стійкий фінансовий стан.

Для забезпечення фінансової стійкості підприємство має володіти міцною структурою капіталу, уміти організувати його рух так, щоб забезпечити переведення доходів над витратами з метою збереження платоспроможності і створення належних умов для виробництва.

Головна мета фінансової діяльності зводиться до одного стратегічного завдання – збільшення активів підприємства. Для цього воно має постійно підтримувати платоспроможність і рентабельність, а також оптимальну структуру активу й пасиву балансу.

Фінансовий стан підприємства характеризує кілька груп показників: показники оцінювання власне фінансового стану підприємства, показники прибутковості, показники оцінювання ліквідності, кредитоспроможності та платоспроможності, показники оцінювання фінансової стійкості й стабільності, показники оцінювання рентабельності, показники оцінювання ділової активності. Відповідно до специфіки та теми роботи, зупинимось детальніше на показниках оцінювання ліквідності, платоспроможності та кредитоспроможності підприємства [6, с. 21]. Розглянемо детальніше, що включають в себе наведені вище поняття.

Ліквідність підприємства – це його спромож-

ність перетворювати свої активи в гроші для покриття всіх необхідних платежів у міру настання їх строку [7, с. 162].

Ліквідність підприємства виявляється в можливості швидко мобілізувати діючі засоби (активи) для оплати у відповідні строки по зобов'язаннях (пасивах), а також непередбачених боргів. Показник ліквідності залежить від ступеня відповідності платіжних засобів, що є в наявності, і короткострокових боргових зобов'язань. Також існує низка чинників, які впливають на загальний стан ліквідності підприємства, детальніше їх розглянуто в таблиці 1.

Кредитоспроможність – це здатність підприємства в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Кредитоспроможність позичальника визначається показниками, що характеризують його акуратність при розрахунках за раніше отриманими кредитами, його поточне фінансове становище, спроможність у разі необхідності мобілізувати кошти з різних джерел, забезпечити оперативну трансформацію активів у кошти [5, с. 163].

Платоспроможність є одним із найважливіших динамічних показників фінансового стану підприємства. Різні автори дають різні визначення цьому поняттю, наведемо кілька з них.

Платоспроможність – це здатність підприємства сплачувати кошти за своїми зобов'язаннями, що вже настали й потребують негайного погашення, за рахунок наявних грошей на банківських рахунках або в готівці [3, с. 348].

Платоспроможність – це одна з характеристик фінансової стійкості підприємства, яка засвідчує наявність у нього коштів, достатніх для погашення боргів за всіма короткостроковими зобов'язаннями й одночасного здійснення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції [4, с. 397].

Платоспроможність – це показник, який характеризує спроможність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, які впливають із кредитних та

Таблиця 1

Фактори впливу на ліквідність підприємства

Фактори, що впливають на збільшення ліквідності	Фактори, що впливають на зменшення ліквідності
одержання довгострокового кредиту	погашення довгострокових позик
інвестування капіталу	грошові виплати
прибутки	збитки
амортизаційні відрахування	податки на дохід від дооцінювання активів
скорочення дебіторської заборгованості	інвестиції в основні засоби
скорочення запасів	збільшення дебіторської заборгованості
повернення наданих позик	погашення короткострокових кредитів
продаж необігових активів	використання резервних фондів

Таблиця 2

Види платоспроможності підприємства

Класифікаційна ознака	Види
за характером оцінювання	Статична платоспроможність
	Динамічна платоспроможність
за періодом оцінювання	Фактична платоспроможність
	Перспективна платоспроможність
за характером визначення платіжних засобів	Грошова платоспроможність
	Розрахункова платоспроможність
	Майнова платоспроможність
за характером визначення необхідного обсягу витрачання коштів	Боргова платоспроможність
	Поточна платоспроможність
	Загальна платоспроможність

інших операцій грошового характеру, що мають певні терміни сплати [8, с. 462].

Види платоспроможності класифікують за такими ознаками: за характером оцінювання; за періодом оцінювання; за характером визначення платіжних засобів; за характером визначення необхідного обсягу витрачання коштів. Детальніше цю класифікацію подано в таблиці 2.

Платоспроможність означає наявність у підприємства коштів і їх еквівалентів, достатніх для своєчасного погашення своїх боргових зобов'язань. Отже, основними ознаками платоспроможності є такі:

- наявність у достатньому обсязі коштів на розрахунковому рахунку;
- відсутність простроченої кредиторської заборгованості [7, с. 173].

Платоспроможність підприємства є одним із ключових показників, якими керуються інвестори, ділові партнери, клієнти й початальники підприємств, а також важливим індикатором фінансового стану підприємства.

Система контролінгу – це принципово нова концепція інформації та управління, яку можна визначити як обліково-аналітичну систему, що реалізує синтез елементів обліку, контролю, планування, забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесом досягнення цілей і результатів діяльності підприємства [2, с. 157].

Контролінг пов'язується з пошуком слабких сторін у діяльності підприємства, ліквідацією «вузьких» та «проблемних» ділянок у виробничій і фінансовій сферах, формуванням плану стратегії розвитку.

Якщо традиційні системи контролю діяльності підприємства базуються на відслідковуванні минулих подій (фінансовий облік) або подій у реальному масштабі часу (управлінський облік), то контролінг орієнтується на майбутні події. Для системи контролінгу найважливіше значення мають відхилення від прогнозованих показників на перспективу з горизонтом планування більше ніж три роки, а не від поточних планів, як це прийнято на вітчизняних підприємствах. Порівнюють майбутні прогнозовані показники з їх досягнутим фактичним значенням.

Фінансовий облік у системі контролінгу посідає значне місце, оскільки його завданням є підготовка звітів про використання ресурсів, перебіг господарських процесів, формування собівартості продукції, ефективність витрат на маркетинг і збут продукції, формування прибутку, ефективність інвестицій тощо. Використовуючи дані фінансового обліку, можна виявити тенденції явищ і процесів за певний період і прогнозувати їх подальший розвиток у системі контролінгу.

Система прогнозування розвитку підприємства передбачає планування економічних показників, а облік організовує збирання й оброблення даних у такому розрізі, як це передбачено в системі планування. Дані обліку

та планів використовуються для аналізу відхилень. Відділ контролінгу готує інформацію про відхилення фактичних показників від запланованих із розшифруванням факторів, які вплинули на ці відхилення. Інформація подається у вигляді інформаційних бюлетенів для зацікавлених служб і посадових осіб.

Служба контролінгу повинна забезпечити такі види робіт:

- планування (програма розвитку, складання бюджетів у розрізі структурних підрозділів і підприємства загалом);
- аналіз даних про виконання планів;
- формування необхідної для менеджерів інформації (перелік показників);
- розроблення альтернативних варіантів вирішення проблемних питань;
- оцінювання ефективності нових проектів [2, с. 161].

У системі контролінгу обов'язковим елементом є визначення мети підприємства й окремих структурних підрозділів, управління цілями, своєчасне реагування на зміну середовища та, відповідно, уточнення мети, що надає можливість адаптуватися до змін і забезпечити існування об'єкта.

Система контролінгу функціонує на основі певних принципів (лат. “principium” – початок, основа, те, що лежить в основі певної теорії науки).

До принципів контролінгу належать такі:

- визначення мети (цілей);
- управління цілями;
- досягнення цілей;
- принцип руху і стійкості;
- принцип своєчасності;
- принцип стратегічного мислення;
- принцип документування [2, с. 162].

Визначення мети (цілей) необхідно для забезпечення місії, яка є основним завданням, природою бізнесу, головною причиною існування підприємства. Досягнення стратегічної мети консолідує зусилля колективу на досягнення результату.

Принцип руху і стійкості означає об'єктивний спосіб існування матерії. Рух – це зміна загалом, будь-яка взаємодія матеріальних об'єктів. Стійкість – це вияв відносного спокою. Рух матерії є категорією абсолютною, стійкість (стабільність) – відносною.

Підприємство як складна система підпорядковується принципу руху і стійкості. Підприємство є матеріальною системою, а її рух описується деяким загальним законом, який характеризує цілісну зміну системи у просторі й часі. За висхідного розвитку відбуваються ускладнення зв'язків, структури та форм руху матеріального об'єкта, прогресивні перетворення від нижчого до вищого. За низхідного розвитку, навпаки, – деградація й розпад системи.

Розроблення та реалізація обґрунтованих стратегічних рішень необхідні для того, щоб забезпечити висхідний рух підприємства. Не

стабільність роботи, а порушення такої стабільності є запорукою життєздатності системи. Створення умов для розвитку підприємства може забезпечити інноваційна діяльність, яка пов'язується з оновленням місць праці, новими технологіями, прогресивними прийомами та методами роботи, новою технікою, новими методами організації й управління виробництвом.

Контролінг сприяє процесу постійного виявлення й упровадження нового, прогресивного та ефективного в практику підприємства з урахуванням його специфіки. Необхідно відшукувати шляхи подолання стабільності в роботі, оскільки вона є загрозою для подальшого існування підприємства.

Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризикованість аграрного бізнесу визначається низкою факторів, які більшою чи меншою мірою впливають на його здійснення. Ринкові умови господарювання вимагають від аграрних підприємств дотримання вимог щодо платоспроможності й ліквідності, їхнє практичне значення зумовлене необхідністю повного та своєчасного виконання зобов'язань, забезпечення діяльності підприємств ліквідними активами, здатними в будь-який час покрити обсяг зобов'язань. На цьому етапі в Україні на сільськогосподарських підприємствах не проводиться розрахунок ліквідності активів, що негативно позначається на розумінні фінансового стану керівниками підприємств.

Дані Державного комітету статистики свідчать, що чистий прибуток усіх українських підприємств становить 17 822,5 млн грн. Лише 54,6% суб'єктів господарювання отримали прибуток, загальна сума якого становить 76 351,2 млн грн; решта ж 45,4% підприємств зазнали збитків у розмірі 58 528,7 млн грн [9]. Отже, що майже половина українських підприємств є збитковими.

Останні роки стали періодом глибоких змін у функціонуванні сільськогосподарських підприємств, численних нововведень в організацію, методи їх управління й форми співпраці з діловими партнерами, інвесторами та працівниками. Структура сучасних сільськогосподарських підприємств в Україні свідчить, що більшість із них мають невелику площу землекористування. У 2013 р. налічувалося 28 454 підприємства з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 50,3% від їх загальної кількості [9].

За період ринкової трансформації в економіці України накопичено певний позитивний досвід роботи в сільськогосподарських підприємствах, продовжують залишатися невирішеними багато питань їх функціонування. Загалом за період 1990–2013 рр. виробництво валової продукції сільськогосподарства знизилася на 31,1%, у тому числі рослинництва – на 11,8%, тваринництва – на 47,2%. Проте варто відмітити, що з 2000 р. відбувалося поступове зростання виробництва валової продукції галузі, приріст якої у 2013 р. становив 41,6%, порівняно з 1999 р.,

у т. ч. рослинництва – 65,8%, тваринництва – 17,7% [9].

Період відновлення позитивної тенденції виробництва супроводжувався збільшенням ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах. За загальної збитковості галузі протягом 1996–2000 рр., від 2001 р., сільськогосподарські підприємства починають одержувати прибутки передусім за рахунок рослинництва. З 2010 р. прибутковим стає і тваринництво. За період 1990–2013 рр. в Україні відбулося зменшення посівних площ сільськогосподарських культур на 16,8%; у 4,6 раза знизилася посівні площі кормових культур, що негативно вплинуло на розвиток кормової бази тваринницької галузі. За цей період значно знизилася поголів'я худоби: великої рогатої худоби – у 5,1 раза, корів – у 3,2 раза, свиней – у 2,4 раза, овець – у 4,9 раза.

Для ефективного управління платоспроможністю в сільськогосподарських підприємствах, залучення й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення належного рівня ліквідності та платоспроможності підприємства доцільно застосовувати відповідну матрицю прийняття рішень, основу якої становлять різні напрями адаптивного регулювання, основними серед яких є такі:

- оцінювання ризиковості окремих активів підприємства, їхньої прибутковості й можливості перетворення в засоби платежу;
- аналіз впливу на стан ліквідності окремих фінансових операцій, здійснення яких супроводжується зміною структури активів і пасивів підприємства;
- прогнозування змін співвідношення обсягу залучених і використаних фінансових ресурсів з урахуванням макро- й мікроекономічних чинників;
- оцінювання можливостей використання зовнішніх джерел поповнення ліквідних ресурсів;
- збереження та розширення збуту продукції підприємства;
- проведення повномасштабних маркетингових досліджень.

Важливість зворотного адаптивного зв'язку як регуляторного фактора при декомпозиції управління платоспроможністю в сільськогосподарських підприємствах пов'язана з тим, що підприємство повинно мати можливість не просто оперативно розв'язувати питання, які виникають у ході аналізу показників ліквідності, залучаючи фінансові ресурси, а й здійснювати стратегічне планування й управління платоспроможністю на основі поглибленого аналізу всіх чинників, які тією чи іншою мірою впливають на дієздатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання.

Висновки. Однією з основних проблем сучасної української економіки є зволікання із застосуванням процедур відновлення платоспроможності підприємств-боржників або ж банкрутства. Значна кількість збиткових під-

приємств робить неефективною всю економічну систему держави та гальмує процеси загального економічного зростання.

Така ситуація свідчить про необхідність активного й комплексного застосування процедур відновлення платоспроможності підприємств в системі заходів фінансового контролінгу.

Аналізуючи стан аграрних підприємств, ми бачимо, що вони перебувають у кризовому стані й потребують негайного реформування в системі управління платоспроможністю та доходністю. Ефективним вирішенням цієї проблеми може стати впровадження системи фінансового контролінгу на підприємствах із елементами регулювання показників платоспроможності й ліквідності через вплив на основоположні показники фінансової діяльності підприємств.

Для підвищення ефективності управління платоспроможністю в сільськогосподарських підприємствах доцільно дотримуватися таких пропозицій:

- платоспроможність підприємства може бути визначена у вигляді функціональної залежності різниці між обсягами фінансових ресурсів за відповідними групами активів, класифікованих за ступенем ліквідності, і пасивів підприємства, згрупованих за термінами їхнього використання та залучення;

- підприємству з нестійкою платоспроможністю передусім варто поліпшити організаційну структуру, тобто приділити увагу розвитку менеджменту, зокрема створити службу внутрішнього аудита, яка дала б змогу знизити зловживання всередині підприємства;

- підприємство мусить постійно визначати потребу в ліквідних фінансових ресурсах на короткострокову й довгострокову перспективу.

У вирішенні цих завдань має допомогти попереднє вивчення господарських і фінансових

умов на місцевому ринкові, специфіки контрагентів, можливостей виходу на нові ринки, а також перспектив розвитку виробництва. Тобто, підтримання ліквідності на необхідному рівні має здійснюватися за допомогою проведення визначеної фінансової політики підприємства у сфері його пасивних та активних операцій, які реалізуються з урахуванням конкретних умов ринку й особливостей виконуваних операцій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біла О.Г. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / О.Г. Біла – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 383 с.
2. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : [навч. посіб.] / Б.Є. Грабовецький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
3. Кривдюк А.В. Дослідження економічної категорії платоспроможності підприємства / А.В. Кривдюк, С.Є. Яцишина // Економічний простір. – 2008. – № 15. – с. 41–45.
4. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова. – 3-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2010. – 485 с.
5. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства : [навч. посіб.] / [М.І. Небава, О.О. Адлер, В.О. Козловський, О.Й. Лесько, Ю.В. Мокіна]. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 232 с.
6. Непочатенко О.О. Методичні проблеми оцінки платоспроможності підприємств / О.О. Непочатенко, О.А. Непочатенко // Науковий вісник БДФА. Серія «Економічні науки» : зб. наук. праць. – Чернівці : Технодрук, 2010. – Вип. 1. – С. 18–23.
7. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / О.О. Непочатенко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
8. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств : [підруч.] / А.М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.